

ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ю. М. Комар

доктор наук з державного управління,
професор Донецького державного
університету управління

УДК 378.147.227

ІНФОРМАЦІЙНІ КОНЦЕПТИ КРЕАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ В КОНТЕКСТІ АТРИБУТИВНОСТІ

*Висвітлені питання формування інформаційних концептів
системи професійної підготовки управлінського персоналу
креативного типу в контексті атрибутивності.*

*Освещены вопросы формирования информационных концептов
системы профессиональной подготовки управленческого персонала
креативного типа в контексте атрибутивности.*

*The questions of forming of informational concepts of the system of
professional preparation of managerial staff of creative type in the
context of attributiveness are enlightened.*

Розвиток сучасного українського суспільства, підвищення добробуту, поліпшення умов праці і життя людей неможливи без активізації діяльності людини — основного суб'єкта соціального прогресу. В цих умовах особливим значення набуває розробка концептуальних зasad формування корпусу управлінців креативного типу, які здатні ефективно працювати в основних сферах управління і органах влади в умовах ринкової моделі розвитку економіки і передбудови суспільного життя на принципах демократії.

Підготувати управлінців креативного типу — завдання не тільки винятково складне але й відповідальне, тому що саме цій категорії фахівців в найближчому майбутньому належить вирішувати комплексні проблеми управління політичним і соціально-економічним розвитком на загальнодержавному, регіональному чи місцевому рівнях, адаптації до нових умов господарювання, часто по'яззаних з невизначеністю і непередбачуваними обставинами.

Успішне вирішення цієї проблеми неможливе без формування інформаційних концептів креативної підготовки управлінського персоналу і створення на цій основі загальної інформаційної концепції. Це досягається шляхом проведення глибинних змін в інформаційній системі його професійного навчання, впровадження сучасних педагогічних технологій на базі ПЕОМ, здатних вдосконалити методологічні концепти професійної системи підготовки цієї категорії студентів, з урахуванням їх майбутньої професійної діяльності, характеру і особливостей управлінської праці. Проте, діюча система професійної підготовки студентів управлінських спеціальностей дозволяє лише частково вирішувати актуальні задачі їх професійного навчання, внаслідок недостатнього врахування інформаційної складової.

Окрім питання проблеми формування інформаційних концептів системи

професійної підготовки управлінського персоналу, зокрема, креативного типу висвітлені в роботах провідних вітчизняних і закордонних вчених в галузі управління: В. Г. Воронкової [1], М. Д. Виноградського [2], А. А. Гошко, Г. А. Дмитренка [3], В. І. Кнорринга [4], С. Н. Князєва [5], В. М. Колпакова [6], В. І. Лугового [7], В. І. Токаревої [8] та інших дослідників.

Слід зазначити, що цілісне дослідження проблеми формування інформаційних концептів професійної підготовки управлінського персоналу креативного типу в контексті атрибутивності поки відсутнє, що струміє модернізацію системи управлінської освіти на інноваційній основі.

Метою даної статті є формування інформаційних концептів системи професійної підготовки управлінського персоналу креативного типу в контексті атрибутивності.

Інформаційні концепти креативної підготовки управлінського персоналу — це ідеї, принципи, погляди, поняття щодо ефективного руху інформації в системі його професійної підготовки і зв'язки між ними. Вони не тільки визначають основні властивості і напрями істотного підйому рівня професійної підготовки управлінського персоналу на інноваційній основі, але й складають основу загальної інформаційної концепції професійної підготовки цієї категорії персоналу.

У загальному очі сучасні підходи провідних вітчизняних дослідників до визначення поняття "управлінець", слід зазначити, що у сучасному розумінні — це фахівець широкого профілю, який організовує, налагоджує і контролює діяльність підлеглих йому працівників, користуючись сучасними науковими методами і одночасно сам виконує певний обсяг управлінських функцій. До цієї категорії належить широкий клас управителів: законодавці, вищі державні службовці, керівники і менеджери усіх рівнів, директори (керуючі), їх заступники, завідувачі відділами (службами) апарату управління, фахівці цих відділів і служб тощо. Вони можуть працювати на різних рівнях управління, в основних галузях народного господарства: державній службі, економіці, освіті, науці, культурі, сільському господарстві, транспорті тощо.

Для підготовки управлінського персоналу креативного типу доцільно провести аналіз сутності цієї категорії. Креативність (від лат. *creatio* — створення) — це творчі здібності індивіда, здатність породжувати незвичні ідеї, відхилятись від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Для цього йому необхідно сформувати креативне мислення — здатність висловлювати незвичайні ідеї, нетрадиційно мислити, швидко розв'язувати проблемні управлінські ситуації [9].

У свою чергу принцип креативності у професійній підготовці майбутніх управлінців полягає у максимальній орієнтації студентів на творче начало у їх навчальній діяльності, яке полягає у засвоєнні власного досвіду творчої діяльності, формуванні здатності самостійно знаходити нетрадиційні управлінські рішення і нові способи управлінських дій.

Слід зауважити, що з огляду на поставлену нами проблему професійної підготовки майбутніх управлінців креативного типу, необхідно проводити пошуки креативних напрямів до розвитку власного творчого потенціалу студентів на основі активізації усіх їхніх креативних здібностей і здійснення навчально-виховного процесу засобами творчості.

Тому, в процесі професійної підготовки студент повинен набути належний креативний потенціал, який виявляється у здатності особистості ставити і вирішувати нові завдання у сфері управлінської діяльності, підходить до вирішення конкретної справи нестандартно, самостійно, оптимально.

Для успішного вирішення цієї проблеми необхідно враховувати той факт, що предметом праці управлінського персоналу є інформація, яка необхідна для управління в певній сфері діяльності, продуктом праці — управлінське рішення як різновид інформації, а об'єктом — колектив працівників, безпосередньо залучений до виконання покладених на них функцій. Причому студенту необхідно не просто мати певний обсяг управлінської інформації, а навчитись володіти нею — тобто збільшувати або зменшувати обсяг інформації, надавати їй різні форми (описову, графічну табличну, математичну тощо). В системі професійної підготовки студентів управлінських спеціальностей за основу доцільно взяти крилатий вираз У. Черчілля "Той, хто володіє інформацією — той володіє світом". Для обґрунтування цього доцільно провести квантифікацію терміну "викладання", який допоможе краще зрозуміти суть і значення цього виразу в системі професійної підготовки цієї категорії студентів.

Квантифікація — науковий метод, суть якого полягає у зведенні якостей до кількості. Він застосовується у процесі переходу від аналізу висловлювання як нерозчленованого цілого до аналізу його внутрішньої структури, за допомогою спеціальних індикаторів — кванторів, які несуть інформацію про кількісну характеристику логічного

вираження [10, с. 154].

Використовуючи метод квантифікації, можна провести декомпозицію терміну “викладання” і подати його внутрішню структуру у вигляді трьох складових: ви—класання. Це дозволяє утворити лінгвістичну атрибутивну систему у складі: А1 — ви; А2 — кла; А3 — дання. Знання сутності і особливостей процесу викладання в системі мікрорівневої підготовки студентів, дозволяє навести його характеристику в контексті атрибутивності у квантифікованому виді з використанням трьох кванторів. “ви—класання”. (табл. 1.)

Таблиця 1.
Характеристика терміну “викладання” в контексті атрибутивності

Атрибути	Характеристика атрибуту
А1—ви (перша підсистема)	початковий підготовчий етап діяльності викладача, зв’язаний з підготовкою до виконання певного виду навчальної роботи (збір первинної інформації, вибір цілей, встановлення їх пріоритетності, планування майбутнього заняття тощо).
А2 — кла (друга підсистема)	проміжний етап діяльності викладача, зв’язаний з виконанням певного виду навчальної роботи (підготовка лекцій, практичного заняття, іспиту, розробка методичних вказівок до їх проведення тощо).
А3 — дання (третя підсистема)	заключний найбільш відповідальний етап навчального процесу..
Загальна опінка терміну „викладання”	лінгвістичний аналіз терміну „викладання” показав, що він є закінченою цілісною системою вищого — атрибутивного рівня, яка складається з трьох сутнісних (атрибутивних) підсистем: А1- ви; А2 — кла; А3 — дання.

Слід зазначити, що третя, заключна частина — найбільш відповідальна стадія професійної підготовки, її квінтесенція, на якій повною мірою проявляється професійна компетентність і майстерність викладача, його можливості ефективного управління активністю студентів і досягнення мети заняття.

Опитування досвідчених викладачів дозволяє визначити одинадцять основних професійно необхідних рис сучасного педагога [12, с. 228]. Серед основних рис: глибоке знання дисципліни і висока методична підготовка її викладання; широка ерудованість і високий рівень науково-педагогічної підготовки; колективізм, повага до людей, їх розуміння; вимогливість, принципіальність та відповідальність; добросовісність, чесність; уміння управління аудиторією та інші.

Саме остання риса викладача пов’язана з управлінням, потребує поглибленаого аналізу. Загальновідомо, що управління в соціальній сфері проявляється в двох аспектах: підтримання системи в стані рівноваги і досягнення поставлених цілей [11, с. 350].

Стосовно професійної підготовки управлінського персоналу у вищій школі це означає одночасне управління викладачем належною активністю студентів у процесі пізнання і досягнення у відведений час запланованих дидактичних цілей навчання. Таким чином, викладач ВНЗ, особливо той, хто займається підготовкою студентів управлінських спеціальностей, наділяється функціями управління і він повинен професійно володіти його методами, прийомами і процедурими.

З урахуванням результатів лінгвістичного аналізу терміну «викладання», і значенням викладача в системі вищої освіти ми повністю поділяємо точку зору дослідників в галузі управління і педагогіки [12, с. 223; 13, с. 59], що викладач ВНЗ — це одночасно режисер, постановник і актор навчального процесу, «майстер на всі руки», який повинен володіти його логікою, бути компетентним спеціалістом у своїй галузі та ерудитом в інших галузях знань. З цього робиться важливий висновок, що, професія викладача ВНЗ — одна із найбільш творчих і складних професій і такої багатопланової, розвинutoї кваліфікаційної характеристики не має жодна інша професія [13, с. 59; 12, с. 223]. Тому ефективність педагогічного процесу багато в чому залежить від безпосереднього, багатогранного управлінського впливу викладача на кожний його компонент [14, с. 160].

Викладені вище міркування дозволяють перейти до формування основних

інформаційних концептів креативної підготовки студентів управлінських спеціальностей.

Перша інформаційна концепта. Система передачі інформації від викладача до студента в контексті атрибутивності. Для обґрунтування цієї концепти доцільно, з використанням методу квантифікації, провести декомпозицію терміну “інформація” і подати його внутрішню структуру у вигляді трьох кванторів: A1, A2 і A3. (Рис. 1.)

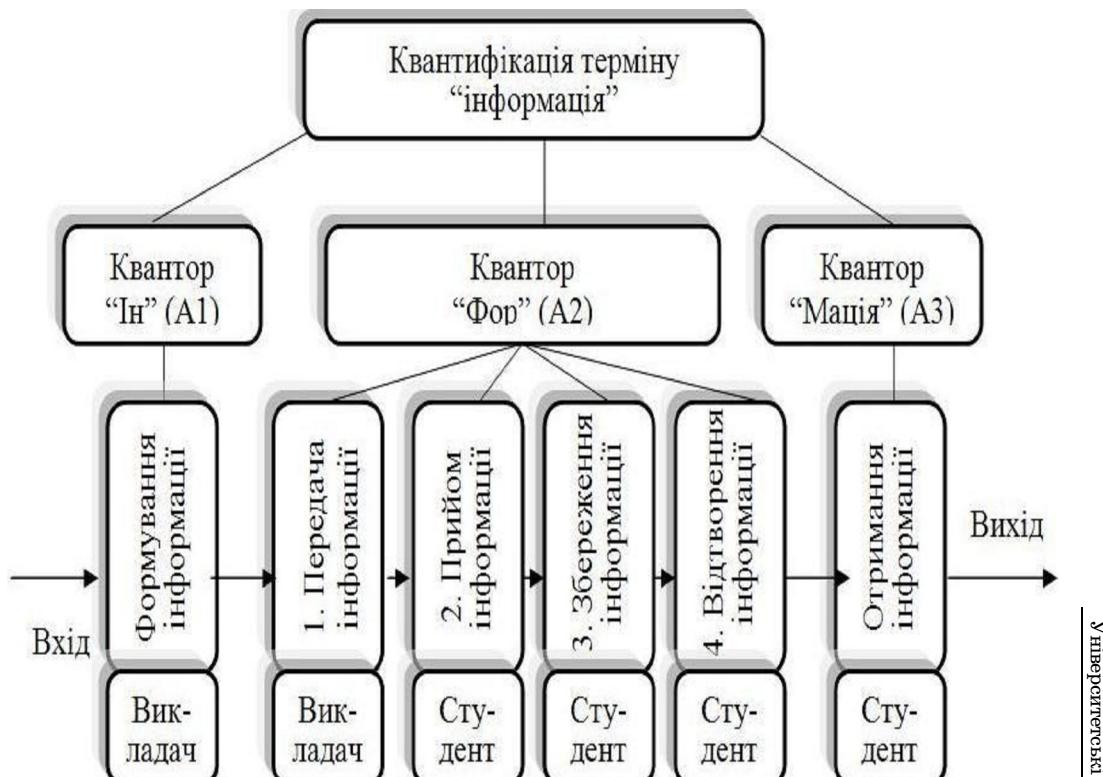

Рис.1. Система передачі інформації від викладача до студента в контексті атрибутивності

З рис. 1 видно, що система передачі інформації від викладача до студента складається з трьох підсистем (кванторів): “Квантор A1 — початковий етап, який характеризується закінченням формування і підготовкою інформації для її подальшого перетворення. Він символічно відображається літерами “In”.

Квантор (A2) — проміжний етап, який характеризує чотири властивості інформації: 1 — передача; 2 — прийом; 3 — збереження; 4 — відтворення. Його мета полягає у можливості реалізації зазначених вище чотирьох властивостей інформації. Він символічно відображається літерами “Four”.

Квантор (A3) — заключний етап, який зв’язаний з безпосереднім відчуттям перетвореної (відтвореної) інформації. Він символічно відображається літерами “Мація”.

В цілому, термін “інформація” поданий у квантифікованому виді є закінченою цілісною системою, яка складається з трьох сутнісних (атрибутивних) підсистем: A1 — ін.” A2 — фор; A3 — мація, яка відноситься до інформаційних систем вищого — атрибутивного рівня.

У цій інформаційній системі центральне місце займає викладач, який спочатку формує інформацію і потім передає її студенту, який отримує, зберігає і відтворює інформацію.

Саме на стадії передачі інформації від викладача до студента виникають особливі труднощі. Це зв’язано з тим, що кожний студент — це особистість зі своїм особливим темпераментом (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік), різним рівнем працездатності протягом доби (“жайворонок”, “толуб”, “сова”) характерним типом пам’яті (зорова,

слухова, моторна), власною типологією мислення (художній, середній, розумовий) з різним рівнем вольових якостей, спрямованих на подолання труднощів навчання. Цей, хоча не повний, але доволі широкий діапазон розбіжностей в якостях особистості студента визначає різний рівень сприйняття ним навчальної інформації.

Друга інформаційна концепта. Інформаційна система (модель) формування і розвитку системного мислення студентів управлінських спеціальностей. Реальним об'єктом цієї інформаційної системи обраний обов'язковий елемент будь-якої лекції — питання. Таким чином утворилася атрибутивна навчальна модель, в якій зміст питання лекції подається в трьох формах: описова, графічна модель і висновок (рис. 2).

Перший елемент моделі — опис є висхідним традиційним елементом:

Питання лекції, який характеризується подачею слабо структурованої інформації надмірного обсягу (з точки зору її опрацювання) і складає 1,5-2 аркуші або 45-60 рядків. Внаслідок цього описова форма мало впливає на формування системного мислення.

Другий елемент — графічна модель виконує головну функцію в моделі. Вона характеризується системною подачею структурованої інформації оптимального обсягу (0,5 аркуша — 15 рядків). Цей елемент максимально сприяє формуванню системного мислення.

Висновки — заключний елемент моделі, який характеризується подачею інформації малого обсягу (0,1 аркуша — 3—4 рядки) і частково сприяє розвитку системного мислення.

Рис.2. Атрибутивна модель формування і розвитку системного мислення студентів управлінських спеціальностей

Атрибутивність у цій навчальній моделі проявляється в кількості її елементів: опис — графічна модель — висновок. Ці елементи складають основу будь-якого питання лекції, незалежно від характеру дисципліни управлінського циклу, спеціальності і напряму підготовки управлінців. Причому опрацювання цих трьох елементів питання лекції доцільно проводити у певній, строго визначеній послідовності.

За умови використання цієї атрибутивної моделі навчальна діяльність студента є трьохетапним циклічним процесом, спрямованим на досягнення поставленої мети з поступовим взаємопереходом, починаючи від опрацювання структурно-логічної схеми (оптимальний зміст інформації) до найповнішого її відображення — описової частини, тобто неструктурованої інформації найбільшого обсягу і заключним етапом є висновки — різке зменшення обсягу інформації. Тобто в моделі використовується один

з методів системного підходу — міні-макс, суть якого полягає у визначенні максимальних, оптимальних і мінімальних характеристик моделі.

Максимальна характеристика моделі відтворюється описовою частиною (фаза підйому), оптимальна — структурно-логічною схемою і мінімальна — висновком (фаза спуску).

Таким чином, відбувається циклічна зміна обсягу інформації за схемою: графічна модель — опис — висновок, тобто від оптимального до максимального обсягу інформації і потім до мінімального. Така динаміка зміни обсягу інформації в моделі не штучна, а природна, тому що відбувається аналогічно ряду природних процесів, в тому числі зміни часу протягом доби і процесу дихання людини.

Для визначення ступеня ідентичності цих процесів доцільно застосувати один із методів системного підходу — метод аналогій, який дає можливість при відсутності логічного зв'язку між двома або декількома нетотожними процесами обґрунтувати їх аналогію і перенести систему пояснень з одного процесу на інший. Для цього доцільно графічно відтворити три різні за природою процеси: процес зміни часу протягом доби, процес дихання людини і процес опрацювання моделі (рис. 3).

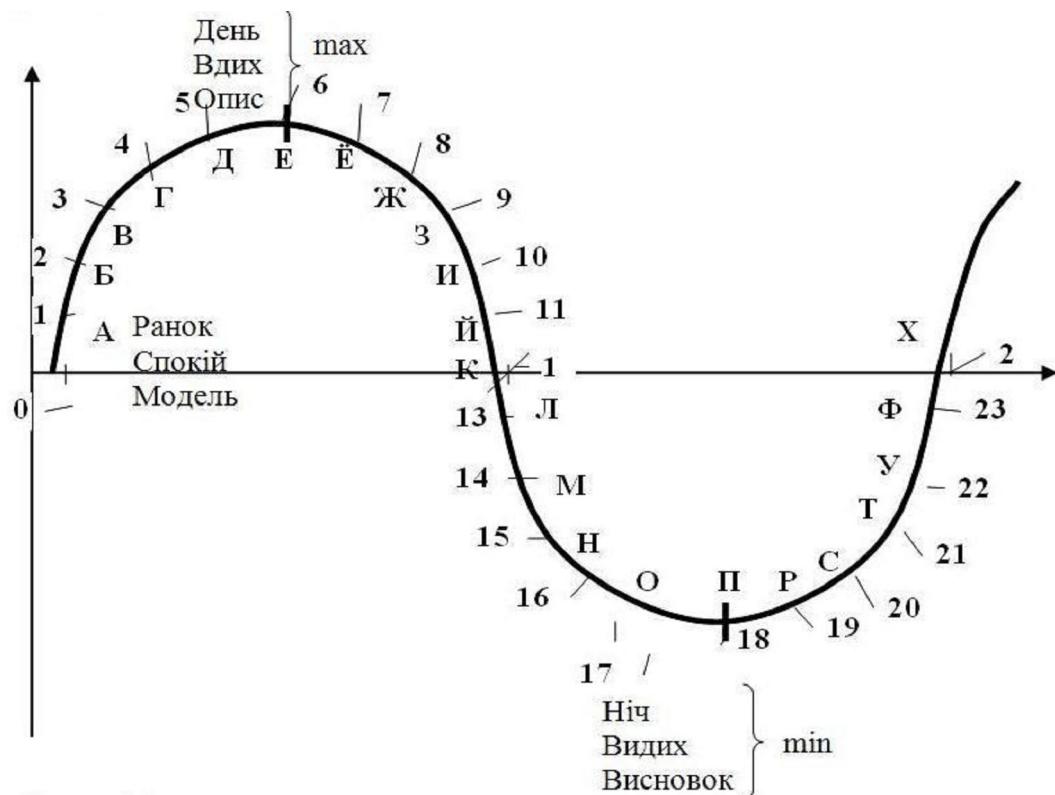

Рис.3. Графічне відтворення процесу зміни часу протягом доби, процесу дихання людини і процесу опрацювання моделі

На рисунку зображено очевидну схожість трьох нетотожних процесів. Причому процес дихання людини і процес зміни часу протягом доби збігаються за кількістю елементів, тобто в добі 24 годин, а процес дихання людини відбувається від літери "А" до літери "Х", тобто він складається з 23 літер. Корегується з цими процесами і процес опрацювання атрибутивної моделі.

Подібність цих трьох процесів полягає в тому, що має місце однакова позитивна динаміка (день, вдих, опис), а також і негативна (ніч, видих, висновок). Всі три процеси проявляють динамічність, спонтанність і узгодженість дій, що дає можливість віднести їх до класу природних процесів.

Рух інформації у фазовому просторі відбувається за природним законом, який

відтворює низку фазових переходів інформації від оптимального обсягу до максимального і потім до мінімального.

Важливо те, що використання атрибутивної моделі дає змогу запроваджувати в процес підготовки студентів управлінських спеціальностей системно-діяльнісний підхід, який, на думку провідних фахівців у галузі управління і педагогіки, є найефективнішим.

Це досягається за рахунок того, що викладач не лише подає питання лекції у трьох формах, а відтворює процес їх опрацювання. Тобто, така модель демонструє студентам шлях формування системного мислення, стимулює їх до активного пошуку, що розвиває інтерес до навчання і сприяє формуванню управління креативного типу.

Основні методологічні переваги використання атрибутивної навчальної моделі формування управлінського типу мислення в контексті системно-діяльнісного підходу до навчання перед традиційним подані в табл. 2.

Таблиця 2.

Основні методологічні переваги використання атрибутивної навчальної моделі формування управлінського типу мислення в контексті системно-діяльнісного підходу до навчання перед традиційним

Традиційний підхід (без використання атрибутивної моделі)	Системно-діяльнісний підхід (на основі використання атрибутивної моделі)
Першооснову навчання складає:	
Знання студента у залежності від характеру майбутньої спеціальності	Навчання за допомогою атрибутивної моделі діяльності і дій, відповідно до характеру майбутньої спеціальності управління
Кінцевою метою навчання є:	
Запам'ятовування студентом знань, необхідних для виконання майбутньої професійної діяльності	Виконання студентом за допомогою передбаченого в атрибутивній моделі методу міні-макс відповідного способу дій, які забезпечують майбутню професійну діяльність
Зміст навчання складає:	
Задана система знань відповідно до характеру майбутньої спеціальності	Задана характером майбутньої спеціальності система дій і тільки ті знання, які забезпечують виконання цих дій
Механізмом забезпечення навчальної діяльності є:	
Опрацювання навчального матеріалу	Вирішення завдань
Розуміння знати означає:	
В основному пам'ятати знання	За допомогою моделі здійснювати відповідний характер діяльності
Роль самодостатності знань:	
Знання вважаються самодостатніми, тому що вони є метою навчання	Знання не вважаються самодостатніми, тому вони всього лише засіб практичної діяльності, за допомогою атрибутивної моделі

На відміну від інших моделей атрибутивна модель формування і розвитку управлінського типу мислення є абстрактною, інформаційною трьохелементною системою, яка розвиває у студента не тільки знання, а уміння діяти зі знанням справи, тобто в контексті системно-діяльнісного підходу.

Практична реалізація моделі відбувається в процесі проведення лекцій. Викладач на лекції пропонує лише графічний матеріал (структурно-логічні схеми), які студенти занотовують. Це дає можливість подати матеріал достатньо стисло і ефективно. Кількість питань у лекції дорівнює кількості графічних моделей (структурно-логічних схем).

Така форма подання лекції дозволяє агрегатувати матеріал, зменшувати його обсяг шляхом зміни конфігурації і надання йому іншої компактнішої форми, що набуває актуальності в умовах переходу до кредитно-модульної системи організації навчання і зменшення часу на проведення лекцій.

Ця модель має низку особливостей і переваг, вона:

- реалізує мету системно-діяльнісного підходу у навчанні через засвоєння системи дій за схемою: графічна модель питання, що вивчається, його описова частина і висновок;
- відтворює дві основні форми абстрактного мислення: понятійну і наочну;
- розрахована як на застосування сучасних інформаційних технологій на базі ПЕОМ і комп’ютерних проекторів, так і традиційних технічних засобів навчання (діапроекторів);
- враховує особливості професійної діяльності фахівців галузі управління (алгоритм прийняття рішення, системне мислення, структурно-логічне мислення, конкретне мислення тощо);
- відтворює оптимальні, максимальні і мінімальні обсяги інформації з питань, що вивчаються і є аналогом низки природних процесів;
- забезпечує можливість самостійно самовдосконалюватись суб’єкту навчання шляхом опрацювання питань відповідних навчальних посібників за трьохелементною системою;
- характеризується універсальністю внаслідок того, що, по-перше, спрямована на розвиток системного мислення і, по-друге, утворюється на основі невід’ємного елемента кожної лекції — питання.
- дає можливість досягти довготривалого ефекту тому, що вона може служити так довго, як довго існуватимуть управлінські спеціальності.

Таким чином, створення і використання атрибутивної моделі формування і розвитку управлінського типу мислення є важливим фактором формування інформаційних концептів системи професійної підготовки студентів управлінських спеціальностей.

Третя інформаційна концепта. Інформаційна система формування і розвитку динамічного мислення студентів управлінських спеціальностей. Вона передбачає відповідь студента на одне і те ж питання за різну кількість часу: наприклад, за одну, три або шість хвилин. Це дозволяє йому, в залежності від кількості відведеного на відповідь часу, використовувати різні методи і способи висвітлення матеріалу:

1. Зміна темпу викладання навчального матеріалу.
2. Викладання навчального матеріалу з використанням графічних моделей (структурно-логічних схем, таблиць, графіків, діаграм тощо).
3. Поглиблення і розширення окремого аспекту питання, що висвітлюється.
4. Використання для висвітлення питання близького за змістом матеріалу з інших тем.
5. Викладання навчального матеріалу з використанням прикладів з практики.
6. Заміна раніше запропонованих графічних моделей презентації навчального матеріалу на інші за формуою моделі (наприклад заміна на стовпчикової діаграми на кругову).
7. Подання висновків з питання, що висвітлюється.

Залежно від кількості часу, відведеного на висвітлення питання, можливо надання інформації різних форм, стискувати або розширювати її. За рахунок цього студент може формувати динамічне мислення і розвивати його основні типології: художнє, середнє, алгоритмічне.

Вищепередбачені інформаційні концепти знайшли відображення в серії навчально-методичних посібників, які підготовлені професорсько-викладацьким складом Донецького державного університету управління з дисциплін: “Управління персоналом”, і “Самоуправління навчанням студента” і вийшли з друку з грифом Міністерства освіти і науки України.

Таким чином, формування і використання інформаційних концептів професійної підготовки управлінського персоналу є важливим фактором створення загальної інформаційної концепції системи професійної підготовки цієї категорії персоналу на інноваційній основі.

Список використаних джерел

1. Воронкова, В. Г. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально антропологічні виміри) : [монограф.] / В. Г. Воронкова. — Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2008. — 254 с.
2. Виноградський, М. Д. Організація праці менеджера : [навч. посіб.] для студ. екон. вузів [Текст] / М. Д. Виноградський, А. М. Виноградська, О. М. Шкарова. — К. : Кондор, 2002. — 518 с.

3. Гошко, А. А. Опорная концепция формирования управленческой элиты в Украине и других восточнославянских государствах [Текст] / А. А. Гошко, Г. А. Дмитренко. — К. : ВИПОЛ, 2001. — 76 с.
4. Кнорринг, В. И. Теория, практика и искусство управления : [учебн.] для вузов по специальности "Менеджмент" [Текст] / В. И. Кнорринг. — М. : Норма ; Инфра – М , 1999. — 528 с.
5. Князев, С. Н. Управление: искусство, наука, практика : [учебн. пособ.] [Текст] / С. Н. Князев. — Мн. : Армита — Маркетинг, Менеджмент, 2002. — 512 с.
6. Колпаков, В. М. Самоменеджмент : [навч. посіб.] для студ. вищ. навч. закл. [Текст] / В. М. Колпаков. — К. : Персонал, 2008. — 528 с.
7. Луговий, В. І. Про принципи і тенденції підготовки вищих керівників у галузі державного управління: професійно-методологічний підхід) [Текст] / В. І. Луговий // Вісник Національної академії державного управління. — 2004. — № 2. — С. 5–12.
8. Токарєва, В. І. Науково-теоретичні засади формування і функціонування системи підготовки управлінського персоналу в Україні : [монограф.] [Текст] / В. І. Токарєва. — Донецьк : Альматео, 2005. — 328 с.
9. Професійна освіта: словник : [навч. посібн.] [Текст] / укл. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. — К. : Вища школа, 2000. — 280 с.
10. Романчиков, В. І. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] [Текст] / В. І. Романчиков. — К. : Центр учебової літератури, 2007. — 254 с.
11. Сурмин, Ю. П. Теория систем и системный анализ : [учеб. пособ.] [Текст] / Ю. П. Сурмин. — К. : МАУП, 2003. — 368 с.
12. Олуйко, В. М. Кадрові процеси в державному управлінні України: стан і перспективи розвитку : [монограф.] [Текст] / В. М. Олуйко. — Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2005. — 326 с.
13. Вітвицька, С. С. Основи педагогіки вищої школи : [метод. посібн.] для студентів магістратури [Текст] / С.С. Вітвицька. — К. : Центр навчальної літератури, 2003. — 316 с.
14. Ягупов, В. В. Педагогіка : [навч. посібн.] [Текст] / В. В. Ягупов. — К. : Либідь, 2002. — 560 с.

Надійшла до редакції 12.02.2010

